

مطالعه تطبیقی قوانین و مقررات کپی‌رایت در سازمان‌های جهانی مالکیت معنوی و جهانی تجارت

حاتم صادقی زیبازی^۱، فیروزه غلامپور^۲

چکیده

کپی‌رایت از مسائل نوپدید در حقوق است که همگام با تحولات اقتصادی، صنعتی و فرهنگی جوامع بشری، بسیار دگرگون شده است. اصطلاح «کپی‌رایت»، عموماً ناظر به مهمترین عملی است که در مورد آثار ادبی و هنری انجام می‌شود. در مورد کپی‌رایت، همکاری‌های بین‌المللی متعددی میان کشورها انجام گرفته است؛ یکی از سازمان‌هایی که در این حوزه به فعالیت می‌پردازد، سازمان جهانی مالکیت معنوی است. از دیگر سو در حوزه تجارت جهانی نیز موضوعاتی پیش می‌آید که به مالکیت فکری مربوط بوده و سازمان‌های درگیر در تجارت جهانی مانند سازمان جهانی تجارت را به این موضوع نزدیک می‌نماید. این مقاله، به مفهوم و تاریخچه حقوق مالکیت فکری و بطور خاص کپی‌رایت، اشاره دارد و در آن قوانین و مقرراتی که بین کشورها برای حمایت از کپی‌رایت در سازمان جهانی مالکیت معنوی و سازمان جهانی تجارت، وضع شده و رابطه بین این دو سازمان بررسی شده است. سازمان جهانی تجارت و سازمان جهانی مالکیت معنوی، دو سازمانی هستند که نقش به‌سزایی در حمایت از کپی‌رایت، در عرصه بین‌المللی ایفا کرده‌اند. سازمان جهانی تجارت بواسطه موافقت‌نامه جنبه‌های تجاری حقوق مالکیت فکری (تریپس) که مهمترین موافقت‌نامه این سازمان است و سازمان جهانی مالکیت معنوی به لحاظ اینکه معاهدات بسیاری را اداره و اجرا کرده است که اصلی‌ترین و مهمترین این معاهدات، کنوانسیون برن است، حمایت‌های زیادی در این زمینه به عمل آورده‌اند.

واژگان کلیدی: حقوق مالکیت فکری، کپی‌رایت، سازمان جهانی مالکیت معنوی، سازمان جهانی تجارت

^۱ استادیار گروه حقوق دانشگاه پیام نور

^۲ کارشناسی‌ارشد حقوق بین‌الملل، دانشگاه پیام نور تهران جنوب f.gholampour69@yahoo.com

مقدمه

همزمان با پیدایش انسان، مالکیت فکری نیز به وجود آمده است. چراکه فکر، قدرت لاینفکی بوده که انسان هیچ‌وقت از آن خالی نبوده و همیشه به منظور رفع نیازهای خود از آن بهره می‌گرفته است. حقوق مالکیت فکری و به ویژه کپی‌رایت، از حوزه‌های جذاب و دارای گستره روزافزون حقوقی است. امروزه باتوجه به گسترش ارتباطات در سطوح ملی، منطقه‌ای و بین‌المللی به ویژه از طریق شبکه جهانی اینترنت و قابلیت دسترسی سریع و آسان به تمامی اطلاعات و امکان سوءاستفاده برخی افراد از آثار و دستاوردهای دیگران، بر اهمیت حفظ این نوع مالکیت و اعتبار آن افزوده شده است؛ و تاکنون مقررات ملی و بین‌المللی فراوانی در اینباره به تصویب رسیده است؛ از جمله در ماده ۲۷ اعلامیه جهانی حقوق بشر، کپی‌رایت یکی از حقوق طبیعی انسان‌ها شمرده شده است. این مقاله به بررسی قوانین و مقررات کپی‌رایت در سازمان جهانی مالکیت معنوی و سازمان جهانی تجارت، با استفاده از روش توصیفی - تحلیلی و کتابخانه‌ای، اشاره دارد. هدف، آشنایی با قوانین و مقررات مربوط به حمایت از کپی‌رایت در این دو سازمان جهانی بوده و اینکه حمایت از آنها، چه آثار و نتایجی به دنبال داشته است. سازمان جهانی تجارت بواسطه موافقت‌نامه تریپس و سازمان جهانی مالکیت معنوی، به لحاظ اینکه معاهدات بسیاری از جمله کنوانسیون برن را مدیریت می‌نماید، حمایت قابل قبولی در این زمینه به عمل آورده‌اند.

۸

سازمان‌های بین‌المللی متولی حوزه کپی‌رایت

سازمان جهانی مالکیت معنوی مهمترین سازمان بین‌المللی مرتبط با حوزه کپی‌رایت است. سازمان جهانی مالکیت معنوی در گستره جهانی، خود را وقف حمایت از آثار فکری بشر نموده است. این آثار یا به عبارتی مالکیت معنوی، غیر از محدوده علم و فناوری به قلمرو هنر و ذوق نیز بسط یافته است. سازمان جهانی مالکیت معنوی با فعالیت خود در عرصه مالکیت فکری، نقش غیرمستقیم و مهمی در بهبود شرایط زندگی، افزایش خردورزی و دانش انسانی ایفا کرده است. حمایت از حقوق مالکیت معنوی سابقه بسیار طولانی خصوصاً در حقوق بین‌الملل دارد و در این خصوص تاکنون قراردادهای، موافقت‌نامه‌ها و کنوانسیون‌های متعددی منعقد گردیده است که هر کدام از اینها به اقتضای هدف خود بخشی از انواع مالکیت معنوی را تحت پوشش قرار می‌دهند و عمر برخی از این قراردادهای از یک قرن بیشتر است. در نیمه دوم قرن نوزدهم دو کنوانسیون مهم در زمینه حمایت از مالکیت معنوی به تصویب رسید. ابتدا کنوانسیون ۱۸۸۳ پاریس که منجر به تشکیل «اتحادیه بین‌المللی برای حمایت از مالکیت معنوی» شد. پس از آن کنوانسیون ۱۸۸۶ برن راجع به حمایت از آثار ادبی و هنری به تصویب رسید. براساس کنوانسیون برن نیز «اتحادیه بین‌المللی برای حمایت از آثار ادبی و هنری» تشکیل شد (Cornish, 1996: 241). این دو نهاد بین‌المللی به نام «اتحادیه پاریس» و

«اتحادیه برن» شهرت دارند. هریک از کنوانسیون‌های مذکور ایجاد یک دایره بین‌المللی را مقرر کردند. این دوایر در ۱۸۹۳ در یکدیگر ادغام شده، تحت نام‌های مختلفی فعالیت می‌کردند که آخرین آنها «دوایر بین‌المللی متحد برای حمایت از مالکیت معنوی» است. سازمان جهانی مالکیت معنوی طبق کنوانسیون استکهلم که در ۲۶ آوریل ۱۹۷۰ به اجرا درآمد، با به عرصه وجود نهاد و در ۱۷ دسامبر ۱۹۷۴ چهاردهمین سازمان تخصصی ملل متحد شناخته شد (موسی‌زاده، ۱۳۸۹: ۲۶۰).

۱- سازمان جهانی مالکیت معنوی

سازمان جهانی مالکیت معنوی در سال ۱۹۶۷ تأسیس شد و در سال ۱۹۷۴ بعنوان یکی از آژانس‌های تخصصی سازمان ملل متحد درآمد. اهداف این سازمان در چارچوب ارتقاء حمایت از دارایی فکری در سراسر دنیا با همکاری میان ۱۷۸ کشور عضو و تضمین همکاری اجرایی و اداری بین اتحادیه‌های تأسیس یافته به منظور تأمین حمایت در زمینه دارایی فکری است. این سازمان یکی از سازمان‌های شانزده‌گانه تخصصی وابسته به سازمان ملل متحد است که متصدی امور مالکیت معنوی است. این سازمان با تشکیل سمینارها و کنفرانس‌های بین‌المللی و اعزام کارشناسان به کشورهای عضو و غیرعضو سعی در تبیین اصول و مواضع خود دارد. سازمان جهانی مالکیت معنوی، ۲۷ معاهده، موافقت‌نامه، پروتکل و پیمان‌نامه جهانی را پوشش می‌دهد که ایران تاکنون ۱۰ معاهده، پروتکل و پیمان‌نامه آن را امضا کرده است. ایران در سال ۱۳۸۰، به عضویت سازمان جهانی مالکیت معنوی درآمد است (فطرس و نجارزاده، ۱۳۹۰: ۵۵).

۲- اسناد مرتبط با سازمان جهانی مالکیت معنوی

تلاش‌های بین‌المللی برای توسعه مقررات ناظر بر حمایت از حقوق مالکیت فکری طی بیش از یک قرن عمدتاً تحت عنایت سازمان جهانی مالکیت معنوی و سازمان‌های سلف آن انجام شده است. این تلاش‌ها به تصویب تعدادی از کنوانسیون‌ها و موافقت‌نامه انجامیده است که تعهدات بین‌المللی برای حمایت از صاحبان حقوق مالکیت فکری را وضع نموده‌اند. برخی از این کنوانسیون‌ها و موافقت‌نامه‌ها عبارت‌اند از:

الف) کنوانسیون پاریس برای حمایت از مالکیت صنعتی (۱۸۸۳)؛

ب) کنوانسیون برن برای حمایت از آثار ادبی و هنری (۱۸۸۶)؛

ج) موافقت‌نامه مادرید درباره ثبت بین‌المللی علائم (۱۸۹۱)؛

د) موافقت‌نامه لاهه درباره سپرده‌گذاری بین‌المللی طرح‌های صنعتی (۱۹۲۵)؛

ه) موافقت‌نامه نیس درباره طبقه‌بندی بین‌المللی کالاها و خدمات برای ثبت علائم (۱۹۷۵)؛

و) موافقت‌نامه لیسبون برای حمایت از علائم منبع و ثبت بین‌المللی آنها (۱۹۵۸)؛

ز) کنوانسیون رم برای حمایت از اجراکنندگان، تولیدکنندگان آثار صوتی و سازمان‌های پخش رادیو تلویزیونی (۱۹۶۱)؛

ح) معاهده همکاری در مورد حق اختراع (۱۹۷۰).

با این حال نقایص کنوانسیون‌ها و موافقت‌نامه‌های قبلی و عدم وجود یک سازوکار اجرایی موثر در آنها باعث مطرح شدن حقوق مالکیت معنوی در مذاکرات دور اروگوئه در قالب موافقت‌نامه عمومی تعرفه و تجارت (گات) شد که سرانجام به تصویب «موافقت‌نامه جنبه‌های تجاری حقوق مالکیت فکری (تریپس)» منجر گردید. (امیدبخش و دیگران، ۱۳۸۵: ۴۴۲-۴۴۳).

۳- سازمان جهانی تجارت

سازمان جهانی تجارت بطور رسمی از ابتدای سال ۱۹۹۵ متولد شد. این سازمان در واقع جایگزین و ادامه دهنده وظایفی شد که تقریباً پنجاه سال به عهده گات بود. هدف اساسی گات و سازمان تجارت جهانی، توسعه و بهبود همکاری‌های اقتصادی بین‌المللی، تقویت اقتصاد جهانی، ایجاد ثبات اقتصادی، رشد و توسعه از طریق تجارت آزاد و منصفانه بین کشورهاست. سازمان تجارت جهانی محلی است برای کشورهای عضو که مسائل و مشکلات تجاری خود را مطرح و برای آن راه‌حل پیدا کنند. وقتی کشورها با موانع تجاری در کشورهای دیگر مواجه می‌شوند، سازمان محل مناسبی است که این مشکلات را مورد مذاکره قرار داده است و قبل از فراگیر شدن آنها نسبت به حل آن اقدام کنند. این مذاکرات ممکن است به مذاکره موافقت‌نامه‌های جدید و یا کاهش موانع تجاری و تعرفه‌های گمرکی منجر شود. موافقت‌نامه‌های سازمان جهانی تجارت مجموعه‌ای از اصول و مقرراتی است که کشورهای عضو را ملزم به تنظیم سیاست‌های تجاری خود در چارچوب آن اصول و مقررات می‌نماید (Jackson, 1969: 97). کشورهای عضو موظف‌اند قوانین و مقررات و سیاست‌های تجاری خود را به صورت شفاف منتشر نموده و در اختیار عموم قرار دهند. این امر به سایر کشورهای عضو اطمینان می‌دهد که از اصول و مقررات سازمان عدول نشده و به تجار و شرکت‌های تجاری اطمینان می‌بخشد که با تغییرات ناگهانی در سیاست‌های تجاری مواجه نخواهند شد و می‌توانند برای درازمدت برنامه‌ریزی کنند. سازمان تجارت جهانی، محلی است برای حل و فصل اختلافاتی که در اثر تعارض منافع بین کشورها بروز می‌کند. همچنین موافقت‌نامه‌ها و اسناد لازم‌الاجرا معمولاً نیاز به تفسیر دارند. سازمان یک روش بیطرفانه، منصفانه و هماهنگ حل و فصل اختلافات را پایه‌ریزی کرده و کشورها را پایبند نموده که اختلافات خود را از طریق آن سازمان حل و فصل نمایند (شیروی، ۱۳۹۲: ۸۹-۸۸).

¹ General Agreement on Tariffs and Trade (GATT)

۴- اسناد سازمان جهانی تجارت

سازمان جهانی تجارت، یکی دیگر از سازمان‌های مرتبط با حقوق مالکیت فکری، است. فعالیت‌های این سازمان را می‌توان حول سه محور مقررات عمومی در تجارت کالا، مقررات عمومی در تجارت خدمات و مقررات مربوط به تجارت دارایی‌های فکری، طبقه‌بندی کرد. یکی از نتایج مهم مذاکرات موسوم به دور اروگوئه تأکید اعضای گات بر اهمیت حمایت از حقوق مالکیت فکری در نیل به هدف‌های سازمان بود. بر این اساس اعضا مصمم شدند تمهیداتی برای حمایت جدی‌تر از جنبه‌های تجارت مالکیت فکری اتخاذ کنند. متعاقب آن مذاکرات مبسوطی بین اعضا صورت گرفت و نتیجه آن، امضاء موافقت‌نامه موسوم به جنبه‌های تجاری حقوق مالکیت فکری یا تریپس شد. کلیه مقررات و شرایط مربوط به دادوستد دارایی‌های فکری در موافقت‌نامه تریپس گنجانده شده است و عضویت در سازمان جهانی تجارت، منوط به پذیرش آن است. در این موافقت‌نامه، تعهدات اساسی کنوانسیون‌های اصلی سازمان جهانی مالکیت معنوی و آخرین ویرایش کنوانسیون پاریس و کنوانسیون برن لازم‌الاجرا شمرده شده است (Bently and Berad, 2001: 37). در مقدمه موافقت‌نامه تریپس کاهش اعمال مخرب و تهدید کننده تجارت جهانی، ارتقاء سطح حمایت از حقوق مالکیت فکری و اطمینان از عدم ممانعت حمایت از حقوق مالکیت فکری از تجارت مشروع بعنوان اهداف تریپس برشمرده شده است و افزایش ابداعات در فناوری، انتقال و نشر تکنولوژی، کسب مزیت متقابل برای پدیدآورندگان و ۱۱ کاربران دانش تکنولوژیک و ارتقاء رفاه اجتماعی و اقتصادی را از مزایای اجرای آن می‌داند (رحمانی خلیلی، ۱۳۸۱: ۴۹). در این موافقت‌نامه نیز اختراعات، علائم تجاری، طرح‌ها و مدل‌های صنعتی و گونه‌های ادبی هنری بعنوان موارد قابل حمایت شناخته شده و علاوه بر آن مقرر نموده است نرم‌افزارهای رایانه‌ای و بانک‌های اطلاعاتی نیز، بعنوان مصادیق دارایی‌های فکری شناخته شده و مطابق کنوانسیون برن تحت حمایت قرار گیرد (صنوبر، ۱۳۸۰: ۴۹۸).

۵- موافقت‌نامه جنبه‌های تجاری حقوق مالکیت فکری (تریپس)

از اوایل دهه ۱۹۹۰ با تصویب موافقت‌نامه تریپس در چارچوب سازمان تجارت جهانی، گام دیگری برای تحکیم مسائل مربوط به حقوق مالکیت معنوی برداشته شد. در واقع موافقت‌نامه تریپس یک چارچوب عمومی و معتدلی است که استانداردهای حداقلی را در این زمینه تدوین و تأیید کرده است. به این ترتیب موافقت‌نامه جنبه‌های تجاری حقوق مالکیت فکری بعنوان یکی از اسناد غیرقابل تفکیک سند نهایی دور اروگوئه و همچنین یکی از موافقت‌نامه‌های سازمان تجارت جهانی در کنار موافقت‌نامه‌های مربوط به تجارت کالا و موافقت‌نامه عمومی مربوط به تجارت خدمات به حساب می‌آید. این موافقت‌نامه جامع‌ترین سند بین‌المللی در مورد حقوق مالکیت فکری است و حوزه‌هایی مثل حق نسخه‌برداری (کپی‌رایت) و حقوق جانبی، علائم

تجاری، علائم جغرافیایی، طرح‌های صنعتی، حق اختراع، طرح‌های ساخت مدارهای یکپارچه و اطلاعات افشا نشده یا اسرار تجاری را در بر می‌گیرد. موافقت‌نامه راجع به جنبه‌های تجاری حقوق مالکیت فکری (تریپس)، برای نخستین بار استانداردهای حداقل حمایتی را برای همه انواع مختلف حقوق مالکیت فکری پیش‌بینی کرده است. این موافقت‌نامه حقوقی را برای مخترعان لحاظ می‌کند که پیش از این ملحوظ نمی‌گردید. از این رو قواعد و مقررات وضع شده در کنوانسیون پاریس با نیازهای اقتصادی-اجتماعی کشورهای در حال توسعه تناسب بیشتری داشت. این موافقت‌نامه عمدتاً ابزاری برای حفظ برتری فناوری کشورهای توسعه‌یافته تلقی می‌شود (حبیب، ۱۳۸۳: ۱۲۷).

موافقت‌نامه تریپس اقدامات زیر را انجام می‌دهد:

الف) اصول اساسی گات را مثل شفافیت، رفتار ملی و دولت کامله‌الوداد را به حقوق مالکیت فکری گسترش می‌دهد؛

ب) استانداردهای حداقل را برای حمایت از حقوق حوزه‌های فوق تعیین می‌کند؛

ج) اصلاحات و رویه‌های لازم برای اجرای حقوق مالکیت فکری در کشورهای عضو را تجویز می‌کند؛

د) نظام عمومی حل اختلاف در سازمان جهانی تجارت را برای رسیدگی به اختلافات مربوط به موافقت‌نامه تریپس نیز قابل دسترس می‌سازد (بزرگی، ۱۳۹۴: ۳۶).

موافقت‌نامه همکاری میان سازمان جهانی تجارت و سازمان جهانی مالکیت معنوی^۱

دو سازمان بین‌المللی تجارت و مالکیت معنوی، به دلیل علائق مشترک، همکاری تنگاتنگی با یکدیگر دارند. مبنای این همکاری موافقت‌نامه‌ای است که در اول ژانویه ۱۹۹۶ لازم‌الاجرا شد؛ که براساس آن دو طرف ملزم به همکاری نزدیک در زمینه اجرای موافقت‌نامه تریپس شده‌اند. ابلاغ قوانین و مقررات، ارائه کمک‌های فنی و حقوقی به کشورهای ذینفع و همکاری فنی ویژه با کشورهای در حال توسعه از جمله موارد مطرح در موافقت‌نامه همکاری است. این موافقت‌نامه در سال ۱۹۹۵ به منظور همکاری متقابل و بهره‌گیری از توانایی‌ها و قابلیت‌های یکدیگر، در ۵ ماده تصویب و از اول ژانویه ۱۹۹۶ به اجرا گذاشته شد. این موافقت‌نامه مقوله حمایت و اجرای حقوق مالکیت فکری را وارد دوره جدیدی نمود و کلیه کشورهای متقاضی عضویت در سازمان جهانی تجارت، ملزم به امضاء آن شدند. ماده ۱ موافقت‌نامه همکاری، به تعاریف، ماده ۲ به قوانین و مقررات، ماده ۳ به نحوه اجرا، ماده ۴ به کمک‌های فنی و حقوقی و ماده ۵ به برخی شروط نهایی اختصاص دارد.

^۱ Agreement Between the World Intellectual Property Organization and the World Trade Organization

اقدامات سازمان جهانی تجارت و سازمان جهانی مالکیت معنوی

براساس ماده ۴ موافقت‌نامه همکاری، سازمان جهانی مالکیت معنوی (واپو) متعهد شده است که کمک‌های فنی و حقوقی موردنیاز برای اجرای مفاد موافقت‌نامه تریپس را در اختیار کشورهای عضو سازمان جهانی تجارت قرار دهد و عدم عضویت در سازمان جهانی مالکیت معنوی، نمی‌تواند مانع ارائه این کمک‌ها باشد.^۱ متقابلاً براساس مواد ۲ و ۹ موافقت‌نامه همکاری، اعضای سازمان جهانی تجارت نیز ملزم هستند الزامات مهم کنوانسیون‌های پاریس و برن را رعایت نمایند. مطابق بند ماده ۲ موافقت‌نامه همکاری، دفتر بین‌المللی سازمان جهانی مالکیت معنوی، ملزم است یک نسخه از کلیه مصوبات قوانین و مقررات خود را به همان نحوی که به اعضای سازمان جهانی مالکیت معنوی، ابلاغ می‌کند، به اعضای سازمان جهانی تجارت نیز ابلاغ نماید. همچنین براساس بند ۲ این ماده کلیه کشورها و اتباع کشورهای عضو سازمان جهانی تجارت، مجازند به بانک‌های اطلاعاتی سازمان جهانی مالکیت معنوی، دسترسی داشته باشند. دبیرخانه سازمان جهانی تجارت می‌تواند به صورت رایگان از این بانک‌ها استفاده کند. دفتر بین‌المللی سازمان جهانی مالکیت معنوی، ملزم است کلیه قوانین و مقررات مرتبط و موجود در آرشیو خود را به اطلاع همه کشورهای عضو سازمان جهانی تجارت برساند و نسخه رایگان آن را در اختیار دبیرخانه سازمان جهانی تجارت قرار دهد. همچنین دفتر بین‌المللی سازمان جهانی مالکیت معنوی، ملزم شده است تا حد امکان ترجمه این مقررات و قوانین را تهیه^{۱۳} کند و در اختیار کشورها و حتی کشورهای غیرعضو سازمان جهانی مالکیت معنوی، قرار دهد. براساس ماده ۶ کنوانسیون پاریس: «کلیه کشورهای امضاکننده کنوانسیون می‌توانند آن دسته از علائم و نشان‌های دولتی که نمی‌خواهند بعنوان علائم تجاری به ثبت برسند، به اتحادیه تسلیم و مانع ثبت شوند». براساس ماده ۳ موافقت‌نامه همکاری این حق به کشورهای عضو سازمان جهانی تجارت که عضو کنوانسیون مزبور نیستند، تسری می‌یابد.^۳ ماده ۴ موافقت‌نامه همکاری، مهمترین ماده درخصوص نحوه همکاری دو سازمان جهانی مالکیت فکری و تجارت، محسوب می‌شود. براساس بند ۱ این ماده دفتر بین‌المللی سازمان جهانی مالکیت فکری، متعهد شده است که کمک‌های فنی و حقوقی مورد نیاز برای اجرای مفاد موافقت‌نامه تریپس را در اختیار آن دسته از کشورهای درحال توسعه عضو سازمان جهانی تجارت که عضو سازمان مالکیت فکری نیستند، قرار دهد و سازمان جهانی مالکیت معنوی، نباید تفاوتی از این حیث میان اعضای خود و اعضای

^۱ ماده ۴ موافقت‌نامه همکاری میان سازمان جهانی مالکیت معنوی و سازمان جهانی تجارت

^۲ مواد ۲ و ۹ موافقت‌نامه همکاری میان سازمان جهانی مالکیت معنوی و سازمان جهانی تجارت

^۳ ماده ۳ موافقت‌نامه همکاری میان سازمان جهانی مالکیت معنوی و سازمان جهانی تجارت

سازمان جهانی تجارت قائل شود. مطابق بند ۳ ماده ۴ موافقت‌نامه، به منظور انجام هرچه بهتر مفاد بندهای ۱ و ۲، دفتر بین‌المللی سازمان جهانی مالکیت فکری و دبیرخانه سازمان جهانی تجارت، ملزم به برقراری تماس‌های منظم و مبادله اطلاعات غیرمحرمانه با یکدیگر هستند. ماده ۵ موافقت‌نامه به مواردی نظیر تاریخ اجرا، نحوه اصلاحیه و فسخ اختصاص دارد. براساس بند ۲ ماده ۵، امکان اعمال اصلاحیه در قرارداد، با توافق مشترک وجود دارد و در بند ۳ این ماده نیز، آمده است که یک سال پس از اعلام کتبی هریک از طرفین، این قرارداد قابل فسخ است.^۲ سازمان جهانی مالکیت معنوی (وایپو)، برنامه‌ای تحت عنوان «همکاری با کشورهای در حال توسعه» تصویب کرد و در بودجه دوساله ۱۹۹۸-۲۰۰۰ و ۲۰۰۰-۲۰۰۲ خود قرار داده است. براساس این برنامه سازمان جهانی مالکیت معنوی، ملزم به مدرنیزه کردن سیستم مالکیت معنوی به منظور اجرای مفاد موافقت‌نامه تریپس و ارتقاء توسعه کاربرد سیستم مالکیت معنوی گردیده است. به منظور اجرای این برنامه چهار اداره منطقه‌ای (آفریقا، دولت‌های عربی، آسیا، اقیانوسیه، امریکای لاتین و کارائیب) به ساختار سازمان جهانی مالکیت معنوی، افزوده شده است. این ادارات کشورهای در حال توسعه را در خصوص تدوین قوانین مقتضی طراحی، استقرار و استفاده از بانک‌های اطلاعاتی مرتبط با مالکیت معنوی یاری می‌کند و زیر نظر دپارتمان همکاری برای توسعه اداره می‌شوند. بطور کلی اهداف این برنامه عبارت‌اند از:

الف) ارتقاء ظرفیت کشورهای در حال توسعه در زمینه تدوین سیاست‌ها و به روز نمودن قوانین مربوط به مالکیت معنوی؛

ب) کمک به ایجاد و توسعه سازمان‌های مقتضی برای اداره امور مالکیت معنوی در کشورهای در حال توسعه؛
ج) کمک به ارتقاء توانمندی‌های اجرایی سیستم‌ها؛

د) کمک به ارتقاء توانمندی در کاربرد سیستم‌های اطلاعاتی مقتضی و جمع‌آوری، ذخیره و انتشار به موقع اطلاعات مرتبط با مالکیت معنوی.

همکاری‌های سازمان تجارت جهانی در خصوص اهداف سازمان جهانی مالکیت معنوی

همانگونه که سازمان جهانی مالکیت معنوی، اقدامات گسترده‌ای را برای کمک به اجرای موافقت‌نامه تریپس انجام می‌دهد، متقابلاً در تریپس الزامات بسیاری برای لازم‌الاجرا کنوانسیون‌ها و معاهده‌ای تحت مدیریت سازمان جهانی مالکیت معنوی، گنجانده شده است. مطابق بند ۱ ماده ۲ موافقت‌نامه تریپس اعضای سازمان جهانی تجارت در ارتباط با بخش‌های ۲، ۳ و ۴ موافقت‌نامه ملزم به رعایت و قبول مواد ۱ الی ۱۲ ماده ۱۹

^۱ ماده ۴ موافقت‌نامه همکاری میان سازمان جهانی مالکیت معنوی و سازمان جهانی تجارت

^۲ ماده ۵ موافقت‌نامه همکاری میان سازمان جهانی مالکیت معنوی و سازمان جهانی تجارت

کنوانسیون پاریس شده‌اند. مطابق بند ۱ ماده ۹ موافقت‌نامه، اعضای خود را ملزم می‌کند که مفاد ۱ تا ۲۱ کنوانسیون برن و ضمائم آن را رعایت کنند. موافقت‌نامه تریپس در مواردی نیز به برخی شروط کنوانسیون ۱۹۶۹ رم در مورد حقوق پدیدآورندگان آثار صوتی و سازمان‌های پخش آثار صوتی و تصویری، اشاره کرده است. بطور کلی براساس الزامات مندرج در موافقت‌نامه تریپس، مشارکت‌های قابل توجهی در اجبار به رعایت برخی مواد کنوانسیون‌های پاریس، واشنگتن و رم شده است؛ و باتوجه به اینکه بسط رعایت اجرای این کنوانسیون‌ها، بدو از وظایف سازمان جهانی مالکیت معنوی است؛ بنابراین این تمهیدات فرصتی برای تعمیم علائق سازمان جهانی مالکیت معنوی محسوب می‌شود (رحمانی خلیلی، ۱۳۸۱: ۱۶۷-۱۶۴).

تعامل بین سازمان جهانی مالکیت معنوی (وایپو) و موافقت‌نامه جنبه‌های تجاری راجع به حقوق مالکیت فکری (تریپس)

سازمان جهانی مالکیت معنوی و تریپس همدیگر را تکمیل می‌کنند. در کنار یکدیگر بهتر می‌توانند از مالکیت معنوی حمایت کنند و بین آن دو یک رابطه متقابل وجود دارد. سازمان جهانی مالکیت معنوی در تمام معاهداتی که بعد از ایجاد تریپس منعقد کرده است، از اصول و قواعد تریپس الهام گرفته و تا حدود زیادی از آنها تبعیت کرده است. موسسان تریپس قصد ایجاد یک سیستم حمایتی کاملاً منفک و مجزا از سیستم^{۱۵} سازمان جهانی مالکیت معنوی را نداشته و برقراری تعامل و هماهنگی با آن را مدنظر داشته‌اند، سازمان جهانی مالکیت معنوی نیز همواره ایجاد این تعامل و هماهنگی را دنبال کرده است و این نظر که چون سازمان جهانی مالکیت معنوی معاهدات خود را خارج از چهارچوب و ساختار تریپس منعقد کرده مسیر کاملاً مجزا و منفکی را در پیش گرفته که برقراری هرگونه تعامل و هماهنگی بین دو سازمان را منتفی و غیرممکن می‌سازد، نادرست است. این دو سازمان هدف مشترکی را دنبال می‌کنند و می‌توانند در کنار یکدیگر و هماهنگ باهم برای تحقق آن تلاش نمایند. در عمل مکانیزم حل اختلاف در هر دو سازمان جهانی مالکیت معنوی و سازمان جهانی تجارت، مورد اقبال و توجه فعالان حوزه مالکیت معنوی قرار گرفته است. هر دو سازمان علاوه بر آنکه برای حل اختلاف‌های خود تلاش کرده و تدابیر زیادی اندیشیده‌اند، از جهاتی هم یکدیگر را تکمیل کرده‌اند، بعنوان نمونه، برخی از موضوعات بسیار مهم مانند اسامی دامنه، مورد توجه تریپس قرار نگرفته است. در اینگونه موارد سازمان جهانی مالکیت معنوی سعی نموده است با وضع قواعد و مقررات جامع، این خلأ را پوشش دهد. این امر موجب گردیده تا مرکز داوری وایپو^۱ در حل و فصل اختلاف‌های مربوط به موضوعات مذکور، مرکز ثقل و توجه ویژه قرار گیرد. در نقطه مقابل، یکی از دستاوردهای بسیار ارزشمند

^۱ The WIPO Arbitration and Mediation Center

سازمان جهانی تجارت در عرصه تجارت بین‌الملل، ایجاد یک سیستم تجارت جمعی است. موسسان سازمان جهانی تجارت، در راستای همین هدف و برای جلوگیری از اقدامات انفرادی و یکجانبه اعضا، مکانیزم حل اختلاف را بگونه‌ای طراحی نموده‌اند که در صورت بروز اختلاف از اقدامات خودسرانه و یکجانبه اعضا جلوگیری نماید. رکن حل اختلاف دارای مکانیزم اجرایی است که بدون آن حل اختلافات امکانپذیر نبوده و تحقق سیستم تجارت چندجانبه با مشکل جدی روبرو خواهد گردید. این دستاورد سازمان جهانی تجارت نیز موجب گردیده است تا بخش عمده‌ای از اختلافات کشورها که برای حل آنها در سازمان جهانی مالکیت معنوی، راهی جز توسل اختیاری طرفین اختلاف به روش‌های جایگزین پیش‌بینی نشده است، از طریق رکن حل اختلاف سازمان جهانی تجارت، حل شود (Norhaus, 1969: 97). در واقع هر دو مکانیزم بنا به علل گوناگون مورد توجه بوده و رویه حاکی از نقش فعال آنها است. هدف اصلی این دو سازمان، حمایت گسترده از مالکیت معنوی و ضابطه‌مند نمودن موضوعات گوناگون آن است. عملکرد هریک از این دو سازمان باید بگونه‌ای باشد که بتواند نظر کشورها، از گروه‌بندی‌های مختلف را جلب نموده و بدین‌وسیله موجبات اجرای قواعد و مقررات حمایتی را به وسیله آنها فراهم سازد (رئیسی، ۱۳۸۵: ۵۸).

نتیجه‌گیری ۱۶

حقوق مالکیت معنوی در معنای عام خود عبارت از مجموعه قواعد و مقرراتی است که از فکر، خلاقیت و ابتکار بشر حمایت کرده و در این راستا یک سری حقوق مادی و معنوی به پدیدآورنده آن اعطا می‌کند. این حقوق نقش روزافزونی در توسعه اقتصادی و اجتماعی کشورها ایفا می‌کند. حقوق مالکیت فکری دارای دو زیرشاخه اصلی و مهم است که عبارت‌اند از: ۱- حقوق مالکیت ادبی و هنری یا کپی‌رایت که این حقوق شامل آثار سمعی و بصری، نوشته‌ها، هنرهای نمایشی، تجسمی و فنی می‌شود؛ ۲- حقوق مالکیت صنعتی یا حق اختراع که شامل علائم تجاری، طرح‌های صنعتی، علائم جغرافیایی، مدارهای یکپارچه و ... می‌شود. حمایت موثر از حقوق مالکیت فکری سنگ بنایی است برای ایجاد سرمایه‌گذاری در تحقیق و توسعه و نهایتاً منجر به رشد اقتصادی بلندمدت می‌گردد. حقوق مالکیت فکری همچنین مقررات داخلی و بین‌المللی مفصلی را به خود اختصاص داده است؛ در حقوق کشورهای پیشرفته و حتی در حال توسعه، بنا به اقتضای نیازها و تحولات عصر نوین، مقررات جدیدی وضع شده است. از آنجاکه بسیاری از آثار فکری از محدوده مرزهای داخلی خارج شده و در سایر کشورها نیز مورد استفاده قرار می‌گیرد، حقوق مالکیت فکری از جمله کپی‌رایت جنبه بین‌المللی پیدا کرده است؛ و در اینباره پیمان‌های بین‌المللی زیادی منعقد شده است. مالکیت معنوی علاوه بر نظام حقوق داخلی در ابعاد بین‌المللی نیز حائز اهمیت بوده و کشورها برای رسیدن به اهداف عالی ناگزیر از تعامل با نظام‌های موفق دیگر در این حوزه می‌باشند و این مهم را حتی در عمل نیز می‌توان مشاهده نمود.

تا جائیکه جهانی‌شدن و پیشرفت علم این فرصت را به وجود آورده است که مالکیت‌های معنوی بتوانند از مرزهای بین‌المللی بدون هیچ کنترلی به سادگی عبور نمایند. از این‌رو آثار سوء مترتب بر عدم حمایت از این مالکیت‌ها بر باروری خلاقیت‌ها و نوآوری ایجاب می‌کند که از این آفرینش‌ها به نحو شایسته و موثر در سطح جهانی حمایت به عمل آید و در این زمینه حتی‌المقدور هماهنگ و متحدالشکل عمل شود. چراکه در غیر این صورت این امر تحت تأثیر تبعات منفی ناشی از عدم حمایت قرار خواهد گرفت. در این راستا پیمان‌هایی منعقد شده که مهمترین آنها عبارت‌اند از: کنوانسیون پاریس ۱۸۸۳ که برای حمایت از مالکیت صنعتی به امضا رسید و کنوانسیون برن ۱۸۸۶ که برای حمایت از آثار ادبی و هنری شکل گرفت. با توجه به بررسی‌های انجام شده می‌توان گفت بطور کلی کشور ایران تعدادی از پیمان‌ها و همچنین عضویت در سازمان جهانی مالکیت معنوی را پذیرفته اما تعدادی قوانین بین‌المللی از جمله کنوانسیون برن را امضا نکرده است که از این جهت اندکی با قوانین بین‌المللی فاصله دارد در مورد سازمان جهانی تجارت هم باید گفت که ایران در سال ۱۳۷۵ درخواست عضویت خود را به سازمان جهانی تجارت ارائه نمود و پس از ۹ سال یعنی در ۵ خرداد ۱۳۸۴، به عضویت ناظر این سازمان درآمد. الحاق به سازمان جهانی تجارت نیاز به تمهیدات بسیاری دارد؛ که یکی از این تمهیدات، انطباق قوانین و مقررات کشور متقاضی الحاق با قواعد و مقررات سازمان جهانی تجارت از جمله در زمینه حقوق مالکیت فکری است. کلیه مقررات و شرایط مربوط به تجارت دارایی‌های ۱۷ معنوی در موافقت‌نامه تریپس گنجانده شده و عضویت در سازمان جهانی تجارت منوط به پذیرش آن است. در موافقت‌نامه تریپس مواردی از مقررات کنوانسیون‌های برن و پاریس در کنار هم قرار داده شده و موارد دیگری نیز به آن افزوده شده است اما مهمترین شرط در این کنوانسیون‌ها، تضمین‌های کافی در رعایت حقوق مالکیت فکری است. مهمترین مزیت آنها الزام سایر کشورهای عضو به صیانت از حقوق دارایی‌های معنوی کشورهاست. در نهایت می‌توان گفت که سازمان جهانی مالکیت فکری با اداره کنوانسیون‌های بین‌المللی از جمله کنوانسیون برن و سازمان جهانی تجارت با انعقاد موافقت‌نامه جنبه‌های تجاری حقوق مالکیت فکری گام‌های موثری در حمایت از کپی‌رایت و توسعه و پیشرفت حقوق مالکیت فکری برداشته‌اند. سازمان جهانی تجارت با انعقاد موافقت‌نامه جنبه‌های تجاری حقوق مالکیت فکری (تریپس)، با در نظر گرفتن لزوم تشویق حمایت موثر و کافی از حقوق مالکیت فکری و تضمین اینکه اقدامات و روش‌های اجرای حقوق مالکیت فکری، خود به صورت موانعی فرا راه تجارت مشروع در نیایند، سعی می‌کند انحرافات و موانع فرا راه تجارت را تقلیل دهد. همچنین لزوم وضع قواعد و نظامات جدیدی را در خصوص اجرای اصول اساسی مندرج در کنوانسیون‌ها و موافقت‌نامه‌های بین‌المللی راجع به حقوق مالکیت فکری؛ ارائه اصول و استانداردهای کافی در خصوص چگونگی دسترسی، حوزه شمول و کاربرد حقوق مالکیت فکری مرتبط با تجارت؛ ارائه طرق موثر

و مناسب برای اجرای حقوق مالکیت فکری مرتبط با تجارت با در نظر گرفتن تفاوت‌های موجود میان نظام‌های حقوقی ملی و ارائه روش‌های موثر و سریع برای جلوگیری از بروز اختلافات میان دولت‌ها و حل‌وفصل اختلافات میان آنها، پیش‌بینی می‌کند. سازمان جهانی تجارت با انعقاد موافقت‌نامه همکاری میان سازمان جهانی مالکیت معنوی و سازمان جهانی تجارت که در سال ۱۹۹۵، به منظور همکاری متقابل و بهره‌گیری از توانایی‌های یکدیگر منعقد شد، در جهت برقراری ارتباط بیشتر و متقابل با سازمان جهانی مالکیت معنوی و سایر سازمان‌های بین‌المللی مرتبط با حقوق مالکیت فکری، تلاش کرده است. در جریان فرایند قانون‌سازی در عرصه مالکیت معنوی، دو سازمان جهانی مالکیت معنوی و سازمان جهانی تجارت، همواره یک هدف مشترک را تعقیب می‌کنند و آن قانونمند کردن حقوق مالکیت معنوی است. برای تحقق این هدف علاوه بر خلق قانون و قاعده، در جهت ایجاد مکانیزم‌های حمایت اجرایی، سیستمی برای حل‌وفصل اختلافات نیز در نظر گرفته شده است. قانونمند شدن حقوق مالکیت معنوی و حمایت قوی و موثر از این حقوق در سازمان جهانی مالکیت معنوی و سازمان جهانی تجارت، می‌تواند سنگ بنایی باشد برای ایجاد سرمایه‌گذاری سالم در تحقیقات علمی و فناوری که مزایای بلندمدت اقتصادی را به دنبال دارد؛ و همچنین باعث ایجاد انگیزه برای نوآوری و خلق آثار فکری در محیطی سالم و قانونمند می‌شود.

فهرست منابع

فارسی:

- ۱- امیدبخش، اسفندیار و دیگران (۱۳۸۵)، **سازمان جهانی تجارت ساختار و قواعد و موافقت‌نامه‌ها**، تهران: شرکت چاپ و نشر بازرگانی وابسته به موسسات مطالعات و پژوهش‌های بازرگانی.
- ۲- بزرگی، وحید و دیگران (۱۳۹۴)، **حقوق مالکیت فکری در سازمان جهانی تجارت**، چ ۱، تهران: نشر میزان.
- ۳- حبیب، سعید (۱۳۸۳)، «نظام حق اختراع ایران پس از پذیرش موافقت‌نامه راجع به جنبه‌های تجاری حقوق مالکیت فکری»، **مجله دانشکده حقوق و علوم سیاسی**، ش ۶۶.
- ۴- رحمانی خلیلی، عبدالحمید (۱۳۸۱)، «بررسی حقوق مالکیت معنوی در صنایع دستی»، **پایان‌نامه کارشناسی-ارشد حقوق بین‌الملل**.
- ۵- رئیسی، لیلا (۱۳۸۵)، «بررسی و ارزیابی شیوه‌های حل‌وفصل اختلافات مربوط به مالکیت معنوی در واپیو و تریپس»، **مجله نامه مفید**، ش ۵۸.
- ۶- شیروی، عبدالحسین (۱۳۹۲)، **حقوق تجارت بین‌الملل**، چ ۶، تهران: انتشارات سمت.
- ۷- صنوبر، ناصر (۱۳۸۰)، «الزامات سازمان جهانی تجارت در زمینه حقوق مالکیت فکری و وضعیت ایران»، **مجموعه مقالات همایش راهبرد توسعه اقتصادی**.

- ۸- فطرس، محمدحسن و نجارزاده، ابوالفضل (۱۳۹۰)، «اثرات حقوق مالکیت معنوی بر اقتصاد کشورها»، ماهنامه بررسی مسائل و سیاست‌های اقتصادی، ش ۲-۱.
- ۹- موسی‌زاده، رضا (۱۳۸۹)، حقوق سازمان‌های بین‌المللی، چ ۱۵، تهران: بنیاد حقوقی میزان.

لاتین:

- 1- Bently, Lionel and Berad, Sherman, (2001). Intellectual Property, Patent, Copyright, Trademark, Allied rights. Third edition. London.
- 2- Cornish, Wip (1996). Intellectual Property, Patent, Copyright, Trademarks and Allied Right. Third Edition. Sweet and Maxwell. London.
- 3- Jackson, John Howard (1969). World Trade and the Law of GATT, Bobbs-Merril, Indianapolis.
- 4- Norhaus, William (1969). Invention, Growth and Welfare: A theoretical treatment of technological change. M.I.T. Press.

